

ХАРАКТЕРИСТИКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

І. Ф. Гончаренко

Здійснено аналіз концептуальних підходів до визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність працівника вищої школи». Узагальнено думки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо складових психолого-педагогічної компетентності, подано характеристики цих складових та здійснено класифікацію за групами.

Ключові слова: компетентність, психолого-педагогічна компетентність, вища освіта, підвищення кваліфікації, навчання впродовж життя.

Гончаренко И. Ф. Характеристики психолого-педагогической компетентности научно-педагогического работника высшей школы в контексте обучения на протяжении всей жизни
Осуществлен анализ концептуальных подходов к определению понятия «психолого-педагогическая компетентность работника высшей школы». Представлен обзор работ отечественных и зарубежных исследователей по проблемам составляющих психолого-педагогической компетентности, приведены характеристики этих составляющих и классификация по группам.

Ключевые слова: компетентность, психолого-педагогическая компетентность, высшее образование, повышение квалификации, обучение на протяжении всей жизни.

Goncharenko I. F. The Characteristics of Psychological and Pedagogical Competence of Scientific and Pedagogical Specialist in The Context of Life Long Learning

The analysis of the conceptual approaches to the psychological and pedagogical competence characteristic of higher educational institutions' specialists' is done in the article. The domestic and international scientists' investigation on the psychological and pedagogical competence components and characteristics as well as groups classification is done.

Keywords: competence, psychological and pedagogical competence, higher educational institutions, in-service training, lifelong education.

Постановка проблеми. У контексті навчання роль психолого-педагогічної компетентності в розвитку професіоналізму науково-педагогічних працівників є ключовою. Розвиток її життя є важливим чинником в системі вищої та післядипломної освіти.

Особливого значення питання розвитку професійної компетентності науково-педагогічних працівників набуває в контексті виокремлення міжнародними педагогічними колами компетентісно спрямованої освіти. Значні розробки в цій галузі здійснено в рамках діяльності міжнародних структур, зокрема, Ради Європи, Європейської Комісії ЄС, ЮНЕСКО, Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародного департаменту стандартів.

Компетентісно орієнтований підхід до формування змісту освіти на всіх її рівнях

є на сучасному етапі новим концептуальним орієнтиром її розвитку, чинником підвищення її якості та конкурентоспроможності. Важливим є розглянути поняття «компетентність» (англ. competence) з урахуванням різних поглядів на нього.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз зарубіжних і вітчизняних підходів до визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність» фахівця вищої школи та з'ясувати характеристики її складових.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна комісія Ради Європи розглядає компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання [17].

У програмі Федерального статистичного департаменту Швеції та Національного

Іван Федорович Гончаренко, заступник начальника Української військово-медичної академії по роботі з особовим складом, аспірант ДВНЗ УМО НАПН України

центру освітньої статистики США й Канади «Визначення та відбір компетентностей: «теоретичні й концептуальні засади» («Defenition and Selection of Competencies» [DeSeCo]) поняття «компетентність» визначено як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. При цьому складовими компетентності є знання, пізнавальні і практичні вміння та навички, ставлення, емоції, цінності та етичні норми, мотивація тощо [17].

У Лісабоні (2000 р.) Європейською Радою ЄС було прийнято Меморандум щодо навчання впродовж життя, де проголошено важливість участі особистості в неперервному процесі навчання, що забезпечує адаптацію до динамічних суспільних змін, професійний успіх й активну участь у формуванні майбутнього Європи. Україна долучилася до вищеприписаних процесів, що підтверджує, зокрема, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України» (2011 р.), де визнано необхідність упровадження національної рамки кваліфікацій та розроблення відповідних навчальних стандартів та програм.

Поняття «компетентність», «життєва компетентність» є ключовими у більшості парадигм моделей професійної компетентності. Психолого-педагогічна компетентність – основне ядро та складова професійної компетентності педагогічного працівника. Професійна компетентність науково-педагогічного працівника досліджується у працях численних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Так, Дж. Равен, Л. Салганік, Д. Рікен, У. Мозер, М. Спектор та ін. виокремили власне поняття «компетентність» та ключові (найвагоміші і найбільш інтегровані) компетентності, що сприяють досягненню особистістю успіху в житті, сприяють підвищенню якості суспільних інститутів.

В. І. Луговий визначає «компетентність» як «інтегральну характеристику особи, що розкладається на диференціальні компетентності. Тобто загальна компетентність складається з окремих частинних компетентностей. При цьому терміну компетенція надається значення юридичного характеру як певних повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій» [7, с. 8].

Теоретико-методологічні основи розвитку вищої освіти, зокрема, професійної підготовки педагогічних працівників, теоретичні та методичні засади формування професіоналізму, професійних культур, майстерності, компетентності викладачів, науково-педагогічних працівників ВНЗ досліджено у працях В. П. Андрущенко, В. І. Бондаря, Н. В. Гузій, О. І. Гури, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюн, І. Ф. Ісаєвої, В. Г. Кременя, Н. В. Кузьміної, В. І. Лозової, В. І. Лугового, В. К. Майборода, В. І. Маслової, О. В. Олійника, І. П. Підласого, Н. Г. Протасової, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєвої та ін. [3; 7; 7; 12].

У сучасній науці немає єдності поглядів щодо визначення, структури, характеристик та змістового наповнення поняття «психолого-педагогічна компетентність педагогічного працівника».

Одним із важливих підходів стосовно розвитку психолого-педагогічної компетентності працівників вищої школи є андрагогічний (Н. І. Клокар, З. В. Рябова, Л. Д. Покрєва, Н. Г. Протасова) [5; 12]. При аналізі вищезгаданого поняття варто урахувувати думок авторів, котрі розробляють питання психологічної компетентності та готовності фахівця до педагогічної діяльності (О. І. Бондарчук, С. Д. Максименко, Н. І. Клокар та ін.) [1; 5].

Теоретико-методологічні основи розвитку психолого-педагогічної компетентності педагога вищої школи ґрунтовно досліджуються у працях О. І. Гури, Л. О. Савенкової, Л. Д. Зеленської, Ю. С. Красильника, Н. В. Кузьміної, О. Іващенко та ін. [3; 6; 7].

І. А. Зязюн розглядає компетентність фахівця як першооснову професійності. На перше місце він ставить комплексність знань, що стосуються вміння синтезувати матеріал, аналізувати ситуації спілкування, осмислювати суть явищ, обирати засоби взаємодії. Л. Д. Зеленська серед складових професійно-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу (спеціально-фахова, загальнокультурна, та аутопсихологічна) окремо виділяє психолого-педагогічну компетентність. У працях російських дослідників-психологів (Ю. І. Ємельянова, Л. С. Колмогорова, Л. А. Петровської, Л. Д. Столяренка, М. А. Холодної та ін.) досліджується структура психолого-педагогічної компетентності, що, на думку авторів, містить такі структурні елементи: компетентність у спілкуванні; інтелектуальна компетентність; соціально-психологічна компетентність [10].

Психолого-педагогічну компетентність Н. В. Кузьміна розглядає як володіння педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини із суб'єктами навчання, здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, обізнаність з основами вікової психології, психології міжособистісного та педагогічного спілкування, уміння розвивати в суб'єктив навчання мотивацію до самовдосконалення [7].

Ю. С. Красильник зазначає, що психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника є властивістю особистості, що означає поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні та виховні завдання. Підґрунтям психолого-педагогічної компетентності є розвинена педагогічна майстерність, особливо педагогічні здібності як комплекс психічних властивостей і якостей особистості, що є умовою продуктивних досягнень у науково-

*Характеристики психолого-педагогічної компетентності
працівника вищої школи*

Визначення (складові та характеристики)	Автор
Обізнаність із директивними документами уряду про освіту; освоєння нових досліджень психолого-педагогічних наук і методик викладання предметів; уміння оперувати науковою психолого-педагогічною технологією; уміння застосовувати нові методи та прийоми навчання, виховання й розвитку, створювати позитивний емоційний настрій на заняттях, керувати поведінкою студентів на заняттях. Здатність визнавати особистість студента як найвищу цінність (готовність сприймати студентів такими, якими вони є, уміння спокійно ставитися до їх можливих помилок, терпляче й уважно реагувати на їх погляди, висловлювання, почуття, відчувати емоційний стан студентів як власний). Уміння творчо самовиражатися (наявність педагогічних здібностей, педагогічної майстерності, професійного вміння, потенціалу, мислення, педагогічної техніки й такту).	А. М. Москаленко
Складна особистісно-професійна системна якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію (самопідготовку та самореалізацію) особистості відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі і виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності.	О. І. Гура
Властивість особистості, що передбачає поінформованість у спеціальній, методичній та психологічній галузях діяльності, здатність вирішувати психолого-педагогічні, методичні і виховні завдання і виявляється у поєднанні трьох взаємопов'язаних підсистем: соціокультурної компетентності (висока загальна культура, мудрість, громадянська зацікавленість, гуманістично-демократичні принципи формування особистості, особистісно орієнтований підхід до виховання, оптимізм); компетентної побудови відносин (гуманістична спрямованість, висока моральність, суб'єкт-суб'єктні відносини, колективність, співробітництво, самоуправління); технологічної компетентності (інформаційно-змістовні технології, педагогічна техніка, набір форм, методів та прийомів педагогічного впливу, педагогічна творчість, інноваційна діяльність).	Ю. С. Красильник
Володіння педагогом педагогічною діагностикою, уміння будувати педагогічно доцільні взаємини із суб'єктами навчання та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування, знання основ педагогіки, уміння розвивати в суб'єктів навчання інтерес до самовдосконалення.	Н. В. Кузьміна
Наявність психолого-педагогічних знань, які є підґрунтям конкретно-методологічного аналізу практичних ситуацій і критеріїв оцінки результативності виконаних педагогом дій.	Г. Сухобська
Сукупність психолого-педагогічних якостей, що впливають на результативність діяльності.	А. Макарова
Готовність спеціаліста виконувати професійно-педагогічні функції відповідно до прийнятих у соціумі норм, стандартів та сукупність певних якостей (властивостей) особистості з високим рівнем професійної підготовки до педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в освітньому процесі.	М. Лук'янова
Стала підструктура педагогічної свідомості особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності.	О. В. Полуніна
Сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, які сприяють зростанню професіоналізму, дають змогу досягати якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності.	О. Іващенко
Складові психолого-педагогічної компетентності: комунікативна (розвиток та вдосконалення комунікативних здібностей та комунікативних умінь викладачів, необхідних для педагогічного спілкування); гностична (забезпечує мотивацію навчальної діяльності студентів та реалізацію методів навчання); проектувальна (забезпечує проектування навчальних технологій); організаторська (здійснення самоуправління власною діяльністю та діяльністю студентів у процесі реалізації різних форм навчання); діагностувальна (діагностика здатності студентів до навчання, міжособистісних стосунків та мікроклімату в групі і дослідження психологічних особливостей студентів).	Л.О. Савенкова
Складові: мотиваційна, пізнавальна, особистісна, поведінкова.	О. М. Котикова

педагогічній діяльності. Структуру психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника Ю. С. Красильник розглядає у вигляді трьох взаємопов'язаних підсистем: соціокультурної компетентності; компетентності побудови відносин; технологічної компетентності [6].

Л. О. Савенкова вирізняє в структурі психолого-педагогічної компетентності такі складові: комунікативна, гностична, проектувальна, організаторська, діагностувальна компетентності [14, с. 90].

О. І. Гура стверджує, що психолого-педагогічна компетентність відбиває основні вимоги суспільства до педагога як особистості й суб'єкта професійної педагогіч-

А. М. Москаленко вважає, що психолого-педагогічна компетентність педагога вищої школи базується на професійних знаннях, що застосовуються у процесі освітньої діяльності та постійно розвиваються [9, с. 52]. О. Іващенко характеризує психолого-педагогічну компетентність як сукупність взаємопов'язаних професійних, комунікативних, особистісних рис, що сприяють зростанню професіоналізму, уможливають досягнення якісних результатів у процесі навчання та розвитку, самовдосконалення, формують готовність до самостійної творчої діяльності [4, с. 133]. Дослідник О. В. Полуніна окреслює психолого-педагогічну компетентність як "сталу підструктуру педагогічної свідо-

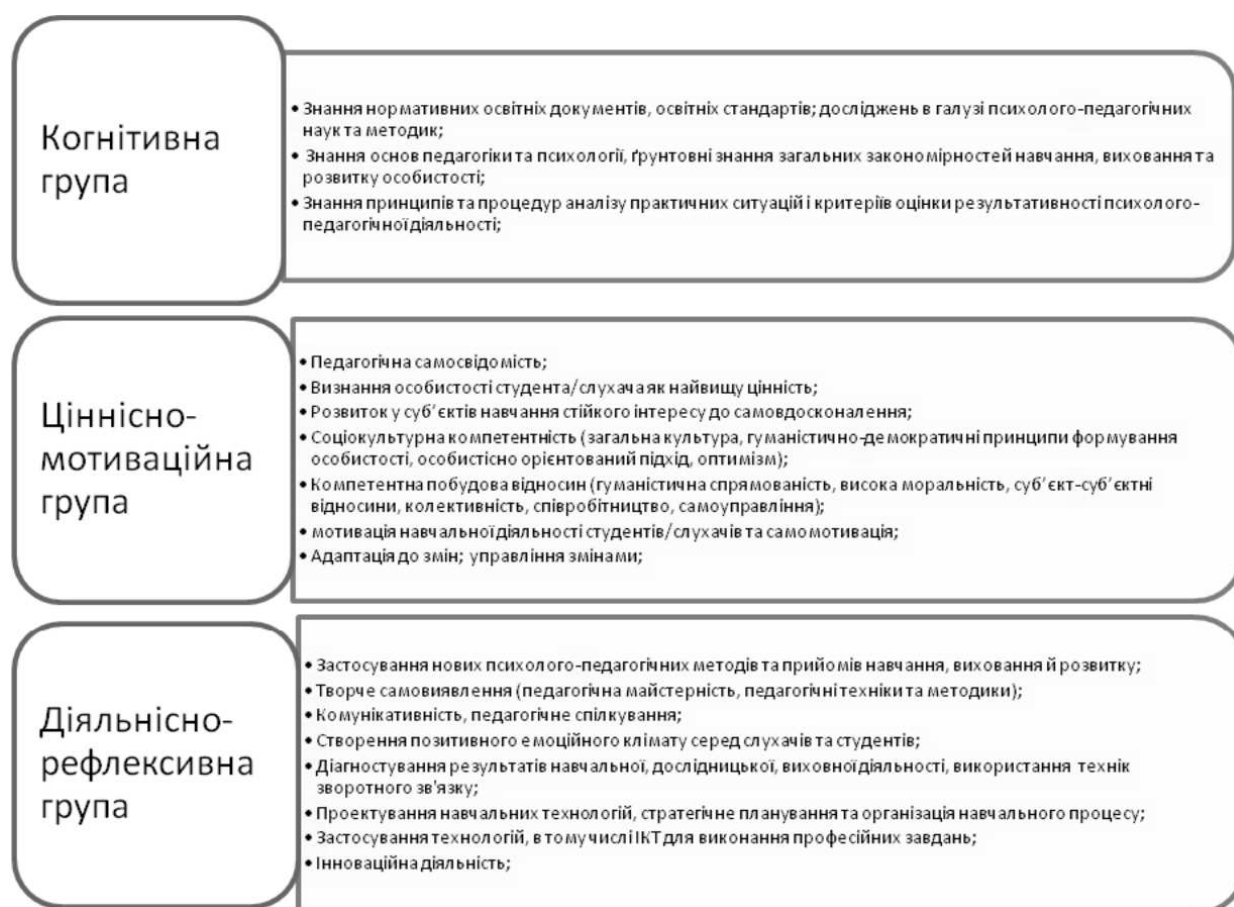

Рис. Класифікація груп складових психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи

ної діяльності, носія суспільно-історичного досвіду; забезпечує рівновагу взаємодії особистісної та професійної систем; визначає засади успішного професійного становлення й розвитку педагога, досягнення ним фази професійної зрілості [3].

О. А. Рассомахіна розглядає питання підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників з точки зору їх інноваційної діяльності [13]. О. М. Котикова виділила спеціальну психолого-педагогічну полірольову професійну компетентність (мотиваційна, пізнавальна, особистісна, поведінкова) для фахівців юридичного профілю.

мости особистості, що складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних утворень, єдність функціонування якого забезпечується оптимальним здійсненням професійно-педагогічної діяльності" [11, с. 5]. Нижче подаємо узагальнену таблицю характеристик психолого-педагогічної компетентності, на яких будуватимемо наші подальші дослідження.

Узагальнюючи підходи до визначення поняття «психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника вищої школи», слід, перш за все, підкреслити, що ця категорія є невід'ємною складовою професійної культури та профе-

сійної компетентності фахівця як багатоспектна ключова якість фахівця вищої школи. Її визначення у працях багатьох дослідників лежить у межах таких понять, як професійна культура, професійна компетентність, професійна готовність, педагогічна майстерність, психологічна готовність, фахова педагогічна компетентність тощо. Отже, психолого-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника вищої школи постає як сукупність фахових та особистісних рис, що сприяють професійному розвитку, самовдосконаленню, фактор поліпшення педагогічної майстерності, запорука ефективної науково-педагогічної діяльності, досягнення якісних результатів у процесі професійної підготовки та навчання слухачів і студентів.

Погоджуючись з описаними підходами до визначення психолого-педагогічної компетентності фахівця вищої школи, за основу візьмемо основні групи її складових: когнітивна група; ціннісно-мотиваційна група; діяльнісно-рефлексивна група. Складовими груп є знання, вміння, навички, поведінкові реакції та ставлення особистості (рис. 1).

Висновки. Незважаючи на значну кількість педагогічних досліджень, проблема формування психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника вищої освіти у системі підвищення кваліфікації кадрів військової медицини ще не стала об'єктом окремого дослідження. Не виділено елементи, що стосуються медичної специфіки у професійній діяльності науково-педагогічного працівника сфери медичної освіти.

Визначення особливостей розвитку психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника сфери медичної освіти, виокремлення організаційно-педагогічних умов та вимог до її рівня потребує реального відображення стану розроблення цього питання в системі вітчизняної сфери медичної освіти, зокрема системи підвищення кваліфікації означеної категорії фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Психологічна компетентність фахівця: зміст та основні підходи / О. І. Бондарчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки» / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 8. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 30–35.
2. Гордієнко Н. В. Особливості когнітивного компонента психологічної компетентності працівників районних методичних кабінетів системи освіти / Н. В. Гордієнко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ЧДПУ, 2012. – Т. 1, вип. 105. – С. 73–76.
3. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с.

4. Іващенко О. Сутність поняття психолого-педагогічної компетентності в процесі підготовки фахівців вищих навчальних закладів / О. Іващенко // зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Ч. 2. – 364 с.

5. Клокар Н. І. Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу [Електронний ресурс] / Наталія Іванівна Клокар // Народна освіта. – 2007. – № 1. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2007-1/07knizdp.htm>

6. Красильник Ю. С. Психолого-педагогічна компетентність як складова педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника / Ю. С. Красильник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. – Южно-Уральское книжное издательство, 2010. – С. 34–39.

7. Кузьміна Н. В. Професіоналізм педагогической деятельности / Н. В. Кузьміна, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.

8. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України. – 2009. – № 3 (додаток 1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – К. : Генеза, 2009. – 630 с. – С. 8–14.

9. Москаленко А. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / А. М. Москаленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2004. – № 20. – С. 51–55.

10. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 168 с.

11. Полуніна О. В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / О. В. Полуніна. – К. : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 1997. – 16 с.

12. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова ; Держ. академія керівних кадрів освіти. – К., 1998. – 176 с.

13. Рассомахина О. А. Підвищення професійного рівня науково-педагогічних працівників як головного генератора інноваційних проектів / О. А. Рассомахина // Народна освіта. – Електронне наукове фахове видання. 2008. – № 1. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2008-1/08roagip.htm>

14. Савенкова Л. О. Тренінг як засіб формування психолого-педагогічної компетентності викладачів / Л. О. Савенкова // Наукові праці: наук. метод. журнал. – 2009. – № 95. – С. 90–95.

15. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [електронний ресурс] : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. Центр «Эйдос» / А. В. Хуторской. – Режим доступу : <http://www.eidos.ru/news/compet/htm/>

16. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010: націон. доповідь / Мін-во економіки України. – К., 2010. – 108 с.

17. Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy Paper. – DEELSA/ED/CERI/CD (2002) 9. For Official Use. – 27 p.

Цитувати: Гончаренко І. Ф. Характеристики психолого-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника вищої школи в контексті навчання впродовж життя / І. Ф. Гончаренко // Постметодика. – 2014. – № 2. – С. 48 – 52.

© І. Ф. Гончаренко, 2014. Стаття надійшла в редакцію 05.05. 2014 ■